

Paul De Clerck
MUDROST LITURGIJE

IV.

CRKVENI ZNAČAJ LITURGIJE

26. *Liturgijski čini nisu privatni čini; oni su slavlje Crkve koja je "otajstvo jedinstva" - sveti puk pod biskupima okupljen i uređen. Stoga ti čini pripadaju čitavom Tijelu Crkve te ga očituju i na nj se odnose; ali pojedine njegove udove dosežu na različit način, prema raznolikosti staleža, službi i djelatnog učešća.*

27. *Kad god obredi prema vlastitoj naravi traže zajedničko slavlje, sa sudjelovanjem i djelatnim učešćem vjernika, neka se naglasi da mu se ima dati prednost, koliko je moguće, pred pojedinačnim i nekako zasebnim. To naročito vrijedi za misno slavlje – iako svaka misa uvijek ima javni i društveni značaj – i za podjeljivanje sakramenata.¹*

Pitanje crkvenog značaja liturgije zahtijeva da mu posvetimo čitavo poglavlje.² Često možemo čuti mišljenja običnih vjernika da je liturgija "stvar svećenika". To mišljenje nije posve krivo. Ono zasigurno nije točno, pa i onda kada vidimo veliki utjecaj klerikalizma na liturgiju, kada vidimo mnogobrojne crkve u kojima su svećenici i vjernici strogo razdvojeni, tj. razdvojeni oltarnom pregradom, koju znakovito nazivlju i "pričesna klupa"!

¹ Konstitucija *Sacrosanctum Concilium*, br. 26-27.

² Ovo poglavlje oslanja se na moj članak naslovljen "Le Caractère ecclésial des oraisons" (*La Maison-Dieu*, 196, 1993.-4., 71-86).

Kada bi liturgija bila stvar čitave zajednice okupljene na poziv Gospodnji, kada bi iz nje izrastale različite službe, ponajprije služba svećenika, to bi davalo drugačiju sliku Crkve. Ipak to nije nužno u svim liturgijskim činima, primjerice kod bogoslužja časova, ali je neophodno u sakramentalnim činima koji na ponajbolji način očituju prisutnost Gospodinovu. Uostalom, liturgiju se gdje gdje naziva i “molitvom Crkve”, a taj izraz dobro sažima nakane ovoga poglavlja.

“Liturgijski čini nisu privatni čini; oni su slavlje Crkve.” Dva paragrafa saborske konstitucije koje smo prethodno naveli, u suprotnosti su prema uvriježenom načinu mišljenja. No, oni su od temeljne važnosti da bismo razumjeli što je to “sudjelovanje”. Ovaj termin često upućuje na ideju da svećenik, zbog ovog ili onog razloga, pušta laicima da sudjeluju u onim činima za koje je zapravo on ovlašten. Ili pak da je dužan pripustiti laicima sudjelovanje kako bi konačno nestao klerikalizam koji je opterećivao Crkvu sve od srednjega vijeka. I jedno i drugi mišljenje nije ispravno. No, ispravno je govoriti o crkvenom značaju liturgije, tj. o subjektu liturgije, a to je Crkva.³

Prvi način da uvidimo tu istinu jest taj da promotrimo same liturgijske molitve, koje sve redom govore u prvom licu množine, tj. kazuju ono “mi” liturgijske zajednice.⁴ Ovu formulaciju ne bismo smjeli shvatiti kao “pluralis maiestatis” (plural poštovanja), kao da svećenik ne želi izgovoriti svoje “ja”, nego se obraća s “mi”. Liturgijsko “mi” pripada sabranoj Crkvi, a svećenik je njezin dio iako je njegova uloga drugačija od uloge svih drugih sudionika.

U ovom poglavlju nastojat ćemo razmotriti ove teme uz pomoć analize liturgijskih molitava i predslavlja, a na koncu ćemo pokušati dati odgovor na smisao termina “Crkva” polazeći od liturgijskog konteksta.

³ Glede ove teme vidi: Y.-M. Congar, “*L’Ecclesia ou communauté chrétienne, sujet intégral de l’action liturgique*” u: J.-P. Jossua e Y.-M. Congar, *La liturgie après Vatican II*, Paris, Ed., du Cerf, coll. “Unam sanctam” 66, 1967., 241-282; Ch. Pottier - D. Lebrun, “La Doctrine de l’*Ecclesia*, sujet intégral de la célébration, dans les livres liturgiques depuis Vatican II”, *La Maison-Dieu*, 176, 1988., 4, 117-132.

⁴ P.-M. Gy, “Le “nous” de la prière eucharistique”, *La Maison-Dieu*, 191, 1992.-3., 7-14.

Struktura rimskih molitava

Ovdje će biti riječi o smislu i strukturi rimskih molitava, a ne samo o liturgijskim tekstovima i njihovim značenjima. Želimo reći da liturgijske molitve sadrže način shvaćanja Crkve, odnosno, bolje rečeno, da liturgijska molitva ozbiljuje određeni međuodnos između Boga, zajednice vjernika i svećenika.

Molitve iz rimske liturgijske tradicije, u stvarnosti sadrže četiri elementa: poziv, molitva u šutnji, zborna molitva i *Amen*.

Poziv na molitvu sveden je doslovno samo na riječi – pomolimo se – *oremus*. Netko će ovaj poziv proširiti riječima – “pomolimo se Gospodinu”. Recimo samo da je taj poziv u prvom licu množine što će reći da je upravljen čitavoj zajednici. Ako bi se kojim slučajem odnosio samo na svećenika, onda ne bi bio u množini, nego u jednini i glasio bi – “pomoli se Gospodinu”. Međutim, poziv na molitvu neposredno prije *Molitve Gospodnje*, kao i u drugim obredima kao što su blagoslov pepela, posveta ulja na Veliki četvrtak ili pak sveopća molitva vjernika na Veliki petak, pokazuju širinu ovoga zaziva. Taj poziv na molitvu već u sebi sadrži prošnju koja određuje ostatak molitve.⁵ U zapadnoj liturgiji taj poziv spada na svećenika, dok je na kršćanskom Istoku đakon onaj koji poziva na molitvu.

Tako i prije negoli svećenik izrekne molitvu, ovaj poziv – *pomolimo se* – kazuje crkvenu narav bogoslužja koje izranja iz obraćanja čitavoj zajednici vjernika. Upravo to je trenutak koji na ponajbolji način obznanjuje bit kršćanske molitve, koju tako sjajno sažima prvi trenutak bogoslužja časova – *pozivnik*, riječima psalmiste: “Dođite, kličimo Gospodinu...” (Ps 94). U širem smislu, to se događa svaki put kada molitve, poput one euharistijske, započinju pozivom na zajedničko obraćanje Bogu. Na Zapadu španjolska liturgija je posebno njegovala ovo obilježje bogoslužja. Naime, sagledavajući pažljivo molitve rimske liturgije, postaje očevidan dijaloški karakter liturgije.

Molitva koja slijedi nakon poziva odvija se kroz dva trenutka. Prvi je trenutak rezerviran šutnji. To je vrijeme u kojemu se pozvana zajednica stvarno sabire u molitvu. A to je sveto vrijeme u kojem se vjernici odazivaju na poziv Gospodnji i u zajedništvu

⁵ Na sljedećim ćemo stranicama pokušati protumačiti razliku između “poziva na molitvu” u njezinom kratkom obliku od šire molitvene formule kojom se izražava prošnja.

vjere uzdižu Bogu svoje molitve; mnoge molitve koje nitko ne može obuhvatiti. No, tim molitvama nitko ne može poremetiti jednodušnost, jer su prožete samim dahom Duha Svetoga. Tko jednom “upozna” tu šutnju Crkve, požali što se ona u današnjoj liturgijskoj praksi tako malo poštuje.

Drugi je trenutak rezerviran molitvi naglas. Molitvu u šutnji svećenik sabire u glas Crkve i tako vrši svoju svećeničku službu. Liturgijska reforma dobro je učinila kada je preuzela iz galikanske liturgije drevni termin *zborna* (*collecta*). Mnogo bolje negoli jednostavni izraz “molitva”, termin *zborna molitva* sa svom jasnoćom kazuje o čemu je riječ. A riječ je o molitvi koja nije puka usmena formulacija, nego sabiranje u jedno svega onoga što provire iz srdaca vjernika u bogoslužju Crkve. Sadržaj te molitve usmjerava prošnje zajednice u duhu onoga “što je prikladno moliti” (Rim 8, 26). Ona primjerice uvodi vjernika u obraćanje Bogu Ocu po Sinu u Duhu Svetome.

Ova dva trenutka zborne molitve, tj. molitva u šutnji svakoga pojedinca i molitva naglas u ime čitave Crkve, stavlja u suodnos osobnu i zajedničku molitvu. A to su oba neizostavna trenutka istinskoga liturgijskoga čina.⁶

U tom smislu ne može se reći da je zborna molitva svećenikova molitva. Svećenik je taj koji poziva zajednicu na molitvu, a nakon molitve u šutnji, naglas prinosi Bogu buket cvijeća molitava svih vjernika.⁷ Zato bi bilo točnije govoriti o “molitvi Crkve”. Iako tu molitvu izgovara svećenik, njezin je istinski subjekt zajednica vjernika.

Posljednji element zborne molitve je *Amen*. *Amen* kazuje pristanak, potvrdu rečenoga. Ili, bolje rečeno, polazeći od izvornog značenja ovoga hebrejskoga termina, *Amen* izražava vjeru u Božju vjernost, u njegovu dobrotu koju neće uskratiti Crkvi koja ga s povjerenjem zaziva. Na hebrejskom *Amen* znači “tako neka bude”. Smisao te riječi je dakle vjernost. Kazujući *Amen* zajednica naviješta Božju vjernost. O tome više u 2 Kor 1,20 ili u Otk 7, 12 gdje *Amen* obilježava pjesmu hvale.

⁶ O tome više u L.-M. Chauvet, “Liturgie et prière” u *La Maison-Dieu*, 195, 1993.-3., 49-90 (posebno 70-73).

⁷ Teodor Mopstuestijski, koji je bio prijatelj sv. Ivana Krizostoma, uspoređivao je svećenika s jezikom Crkve: “Predsjedatelj ima nezamjenjivu ulogu među drugim udovima tijela. On je oko i jezik. U stvarnosti, kao što oko vidi ono što se događa, tako je i svećenik pozvan ispravljati i upućivati, kao što to dolikuje njegovoj službi. I kao što jezik kazuje, tako je i svećenik pozvan sabirati molitve sviju. (Teodoro di Mopsuestia, *I. Omelia sulla Messa*)

Netko se može začuditi nad ovom analizom smatrajući je više rezultatom teoloških raščlambi negoli stvarnosti. No, evo što o tome kaže *Opća uredba Rimskoga misala* u broju 32 (u novom br. 54 op. prev.)

“Svećenik pozove narod na molitvu. Svi zajedno sa svećenikom šute neko vrijeme da bi postali svjesni kako se nalaze pred Bogom i da bi u sebi mogli izreći svoje molitve. Tada svećenik izmoli molitvu koja se običava zvati “zborna” i kojom se izražava narav slavlja. Prema drevnoj predaji Crkve zborna se molitva obično upućuje Bogu Ocu po Kristu u Duhu Svetom. Narod, pridružujući se molbi, poklikom Amen molitvu čini svojom.”⁸

188

Sveopća molitva

Isti elementi o kojima je prethodno bilo riječi prisutni su i u sveopćoj molitvi vjernika, iako se ponešto razlikuju od zborne molitve. Svećenik poziva zajednicu na molitvu. Zatim đakon ili jedan član zajednice izriče prošnje. Te se molitvene prošnje razvijaju polazeći od poziva svećenika ili od onoga “pomolimo se”. Govore o tome za koga se moli kao i za što se moli. Te su molitve poput poziva zajednici. I one postaju molitva upućena Bogu.

Šutljiva molitva zajednice, o kojoj smo progovorili analizirajući zbornu molitvu, ovdje se preobražava u zaziv ili pak u šutnju. A šutnja je osobito važna kada se radi o molitvama upućenim Bogu. Na taj način se izbjegavaju bespotrebna ponavljanja. Svećenik konačno zaključuje molitvu, te ona biva potvrđena usklikom *Amen*.

Kada je riječ o sveopćoj molitvi, vidimo da se radi o četiri uzajamno povezana trenutka koji imaju prošireni pozivnik. Možemo reći da su prošnje oblik pozivnika, tj. da proširuju svećenikov uvod u sveopću molitvu, te da razvijaju i anticipiraju onu zaključnu molitvu.⁹

⁸ Ovdje nije riječ o gestama svećenika. Međutim, veoma je važno da svi, pa i sam svećenik, dobro razlikuju vrstu riječi. U onim kulturama koje imaju razvijeniji osjećaj za govor tijela, kao što je slučaj Zaira o čemu je bilo riječi u II. poglavlju, upravo geste tijela čitave zajednice pružaju iskustvo dubokog molitvenoga stava.

⁹ Razlika između pozivnika upućenog zajednici i molitve upućene Bogu razvidna je u samom sadržaju prošnji. Međutim, u praksi ova se dva vida često miješaju. Primjerice, neke prošnje započinju riječima “Molimo te Gospodine...”, a završavaju “Molimo Te Gospodine”. Tako jedna te ista rečenica sadrži dva adresata, što pokazuje koliko je nejasno o kome je riječ i s kim se govori.

Znademo dobro da se za ovu molbenicu koristi i naziv "Molitva vjernika".¹⁰ Već dugo vremena prepoznajem uspješnost reintegracije sveopće molitve, jer su prije mnogi vjernici shvaćali termin "vjernik" u suprotnosti prema onome "svećenik" a na temelju klerikalne ekleziologije. Konačno su shvatili da im je ta molitva vraćena i zbog toga su mnogi bili doista radosni. No, ta je radost bila kratkoga vijeka! Sam izraz molitva vjernika potječe s kršćanskoga Istoka. Radi se o molitvi koja je slijedila nakon bogoslužja Riječi. Nakon navještaja Evanđelja svi oni koji nisu bili kršteni trebali su napustiti zajednicu. A svaki put se molilo također i za katekumene. No, molitva vjernika je molitva krštenih; to je molitva svih onih koji kane sudjelovati na euharistiji. Stoga, termin "vjernici" odnosi se bilo na svećenike bilo na vjernike-laike! I u današnjim prilikama, kad neki prenaplašavaju da ta molitva pripada vjernicima-laicima, postoji opasnost da zanemarimo sve ostalo, kao da je ostatak liturgije pridržan samo i isključivo svećeniku! Vidimo dakle ljepotu i veličinu ove molitve, ali istom vidimo da je ona u određenoj svezi s ekleziologijom, nerijetko onom koja je sasvim suprotna od onoga što sama molitva kazuje. Ako je pažljivo promotrimo, uvidjet ćemo da je to molitva Crkve u kojoj svatko ima udjela na svoj način. Evo što o tome kaže *Opća uredba Rimskog misala*:¹¹

"U sveopćoj molitvi (...) narod, vršeći službu svoga krsnoga svećeništva, Bogu prinosi molitve za spas svih ljudi." (br. 45; u novom br. 69., op. prev.)

"Svećenik slavitelj ravna prošnjom. On u nju uvodi kratkim poticajem, kojim vjernike poziva na molitvu, a same prošnje zaključuje molitvom. Prošnje đakon, pjevač, čitač ili vjernik laik izgovara s ambona ili s nekoga drugoga prikladnoga mjesta. Narod stojeći izražava svoju prošnju ili zajedničkim zazivom nakon pojedinih izloženih nakana ili moleći u šutnji." (br. 47., u novom br. 71., op. prev.)

¹⁰ Obnova sveopće molitve odluka je saborske konstitucije *Sacrosanctum Concilium* br. 53 koja kaže: "Nakon evanđelja i homilije (...) neka se opet uvede "zajednička molitva" ili "molitva vjernika" (...)."

¹¹ Teološki se smisao liturgijskoga čina molitve vjernika na ovom mjestu posebno ističe. Liturgijske prošnje predstavljaju vršenje svećeničke službe naroda Božjega, pozvanog da Bogu uputi svoje molitve, kao i vršenje svećeničke službe biskupa i svećenika, koji u ime Crkve, prinose Bogu tu molitvu. Zanimljiva promišljanja glede svećeničke službe *u ime Crkve* mogu se pronaći kod B.-D. Marliangeas, *Clés pour une théologie du ministère*. In persona Christi – In persona Ecclesiae, Paris, coll. "Théologie historique", 51, 1978.

Svečana sveopća molitva vjernika na Veliki petak ima ponešto različit oblik. Ona se sastoji od deset prošnji. Svećenik poziva na molitvu, a zajednica moli u šutnji. Potom svećenik upućuje prošnju, a narod odgovara riječju *Amen*. Prije 1970. šutnju se započinjalo pozivom *Flectamus genua* (*Prignimo koljena*), koju je zajednici upućivao đakon, a koja se zaključivala riječima *Levate* (*Ustanite*).¹²

Ređenja

190

Ista se vrsta molitve ponavlja kod ređenja biskupa, svećenika i đakona. Nakon što biskup uputi pitanja kandidatima o službi koju kane preuzeti, poziva na molitvu. Ovaj put molitva nije u tišini, nego je to posebna molitva *litanija svih svetih*. To je duga molitva upućena prijateljima Božjim po kojoj bivamo dionicima povijesti spasenja. I litanije svih svetih popraćene su zaključnom molitvom prije same posvetne molitve koju izgovara biskup, a zajednica vjernika potvrđuje usklikom *Amen*.

Na taj način sama struktura liturgijskih molitava, o kojima smo govorili, rasvjetljuje crkveno obilježje liturgije, ostvaruje osobnu i zajedničku molitvu, ujedinjuje molitvu svećenika i zajednice, bilo da se radi o molitvi u šutnji ili naglas. To je svagda molitva čitave Crkve.

DIJALOG PREDSLOVLJA

Crkveni karakter liturgijske molitve sjajno se odražava u uvodu u euharistijsku molitvu. Koliko li samo ima nerazumijevanja oko tog pitanja! Najčešće se govori da je euharistijska molitva svećenička molitva. I opet, to je točno i nije točno. No, uvodni dijalog u euharistijsku molitvu o tome nam može reći više.

Gospodin s vama - I s duhom tvojim

Ovaj dvostruki pozdrav često se ponavlja u liturgiji. Bilo da je riječ o bogoslužju časova ili pak u euharistiji. U euharistiji ovaj se pozdrav ponavlja čak četiri puta: na početku misnoga

¹² O potonjem je moguće naći cjelokupno tumačenje u mojoj knjizi *La Prière universelle dans les liturgies latines anciennes*, Münster, 1977.

slavlja, a moguće ga je kombinirati i s drugim formulama, prije navještaja evanđelja, u uvodnom dijalogu kojim započinje euharistijska molitva i na koncu euharistijskoga slavlja netom prije samoga blagoslova.

K tomu bismo mogli pridodati i pozdrav mira u obredima pričesti. Mnogima su ove formule prastare da bi bile razumljive danas. Koje je njihovo značenje?

Gospodin s vama

U Novom zavjetu riječ "Gospodin" znači Uskrsli Krist. Potrebno je stoga shvatiti da svećenik na početku misnoga slavlja pozdravlja sabrane vjernike zazivajući prisutnost Uskrsloga, upravo onako kako je sam Krist to obećao.¹³ Vrijedi napomenuti da je ovaj pozdrav upućen kako Gospodinu tako i "vama", tj. glavnim subjektima liturgijskoga slavlja.¹⁴ U tom dijalogu, svećenik uopće nije imenovan, a to je veoma značajno. On je taj koji pozdravlja zajednicu i zaziva prisutnost Kristovu kako bi zajednica uzmogla slaviti otajstva. To sasvim jasno govori (a da ništa ne kaže riječima!) da sam svećenik nije najvažnija osoba u liturgijskom slavlju. Sasvim suprotno. On jedini djeluje kao službenik, kao sluga Božjega nauma.¹⁵

S druge pak strane, pozdrav je upućen "vama", što će reći mnogima, čitavoj zajednici, sabranom Crkvi. Poznat je odgovor sv. Petra Damianija (XI. stoljeće) na pitanja njegovih suvremenika glede slavlja bogoslužja časova. Oni su naime pitali je li taj pozdrav upućen kamenim zidovima ili klecalu u njihovoj sobici kad mole časoslov. Petar Damjanski pisao je Leonu, jednom eremitu, koji se osjetio osobito povrijeđenim takvim pitanjem. Njegovo pismo na iznenađujući način odgovara s takvom

¹³ Mt 18, 20; 28, 20. Taj se pozdrav nalazi i u Starome zavjetu, posebno u Rut 2,4 riječima: "Neka te Gospodin blagoslovi..."

¹⁴ Jedan šaljivdžija jednom je uskliknuo: "Neka sreća bude s vama". To je nesumnjivo lijepa želja, u sebi veoma bogata, kadra obnoviti smisao pozdrava. Unatoč tomu, nije li bolje zaželjeti da Gospodin bude s nama? Sreća je često apstraktna, a Gospodin je osobna stvarnost. Točnije, upravo je Gospodin onaj koji nas želi usrećiti.

¹⁵ Podsjećamo na tumačenja Ivana Krizostomskoga glede krsne formule: "Svećenik ne kaže: 'ja te krstim', nego 'taj je kršten' pokazujući na taj način da je on samo službenik milosti. (...) Onaj tko sve vrši je Otac, Sin i Duh Sveti, nevidljivo Trojstvo": VI. Catechesi battesimale - A. C. Castaldo, Città Nuova ed., 1992., 122.

dubinom koja zacijelo nadilazi granice samoga pitanja. Povrh svega on navodi veliki broj biblijskih mjesta koji tumače taj pozdrav, kao na primjer jedan redak iz Levitskog zakonika 26, 11: “Među vama ću postaviti svoje Prebivalište”. Potom slijedi tumačenje ovoga retka:

“Sveza ljubavi u temelju jedinstva Crkve takve je naravi da na otajstven način ujedinjuje mnoge i svakoga pojedinca (*et in pluribus una et in singulis tota*). S tog razloga sveopća se Crkva smatra jedincatom zaručnicom Kristovom. A s druge strane, svaka pojedina duša u sebi ostvaruje također sakramentalno otajstvo Crkve. A zatim nastavlja:

Ako je dakle čitava Crkva jedno Kristovo Tijelo i ako smo mi udovi Crkve, zašto bi bilo neobično da svaki od nas izgovara riječi čitavoga tijela - Crkve, jer smo s njome na jedinstven način povezani? (...)

Gdjekad se kaže da je čovjek mikrokozmos, kako kaže grčki izraz, svijet u malome. Zapravo u ljudskom biću vidimo da su na djelu četiri elementa od kojih je satkan svijet kao materija. Tako se može reći da je svaki vjernik Crkva u malome u trenutku kada svaki pojedini kršćanin prihvaća onaj plod spasenja (*sacramenta*) koje je Krist priskrbio svojoj Crkvi, a da se pritom nimalo ne umanjuje njezino jedinstvo. Stoga, ako svaki pojedini vjernik može primiti puninu sakramentalne milosti čitave Crkve, zašto ne bi mogao učiniti svojim riječi te iste Crkve, a sakramenti su mnogo važniji od samih riječi.”¹⁶

Postavimo li na ovaj način pitanje, ovaj tekst bi mogao veoma jednostavno opravdati privatno moljenje časoslova. Međutim, ono što je bitno, pronalazi se u otajstvu Crkve. A Petar Damjanski bio je živo svjestan koju ulogu to otajstvo igra u liturgijskoj molitvi. Moliti časoslov ne znači plaćati Bogu osobni dug, već to znači utkati vlastitu molitvu u glas čitave Crkve, sve dotle da uzmognemo reći – *Gospodin s vama* – pa i onda kada nitko neće čuti taj pozdrav. Slično tomu je poziv na pričest: “Blago onima koji su pozvani na gozbu Jaganjčevu”. Ponekad to glasi i kao “blago nama koji smo pozvani...”. Zasigurno, radi se o pozivu upućenom nama. Ali nismo mi sami koji smo pozvani.

¹⁶ Pier Damiani, *All'eremita Leone*, PL 145, 231-252, cap. 5 i 10 u francuskom izdanju L. - A. Lassus, *Du désert à l'action*, Paris, Coll. “Les Pères dans la foi”, 48, 1992., 21 i 28-29. Prvih deset poglavlja djelomično su prevedeni u *La Maison-Dieu*, 21, 1950., 174-181.

S kojim pravom možemo ograničavati broj pozvanih od Boga? I zašto bismo umanjivali bratsko zajedništvo?

I s duhom tvojim

Na svećenikov pozdrav zajednica uzvraća svojim pozdravom. Poznati liturgičar J. A. Jungmann smatrao je da ovaj odgovor “i s duhom tvojim” ima semitsko podrijetlo.¹⁷ I budući da je riječ o osobnoj zamjenici, to je uvjetovalo da u nekim jezicima ovaj izraz glasi “s tobom također”.¹⁸ Potom se dokazalo da ovaj pozdrav ima biblijske korijene i to posebno pavlovske. U tom smislu “duh” nije isto što i “duša” i ne odnosi se ni na koji način samo na svećenika.¹⁹

¹⁷ J.-A. Jungmann, *Missarum sollemnia*, Marietti, 1952., II.

¹⁸ Listajući prijevode misala većih europskih jezika, kao što je francuski, njemački, talijanski i španjolski, dade se primijetiti da su prijevodi ipak sačuvali termin “duh”. U engleskom pak prijevod glasi: “And also with you” (I s tobom također). U portugalskom ovaj izraz ima druge naglaske - On (Gospodin) neka bude među nama”, što veoma čudno uklanja svaki odnos prema predsjedatelju euharistije. Prvo izdanje brazilskog misala veli: E contigo tambem (Neka bude i s tobom). Čini se da se tim prijevodom, koji uklanja riječ duh, željelo izbjeći prizvuke spiritizma. Novo izdanje brazilskog misala iz 1992. preuzima portugalsku verziju prijevoda. Neki drugi prijevodi stavljaju na izbor razne inačice ovoga pozdrava. Tako sjevernoamerički anglikanci koriste izraz *And also with you* (I s tobom također) ili pak *And with the spirit* (I s duhom), a ti izrazi preuzeti su iz *Book of Common Prayer*. Anglikanski *Alternative Service Book* iz 1980. predlaže pozdrav *The Lord be with you – and also with you* (Gospodin s vama – i s tobom također) ili pak *The Lord is here - His Spirit with us* (Gospodin je ovdje – i njegov Duh s nama), koji ima istu posebnost kao i portugalska verzija. Konačno, nizozemski prijevod stavlja na izbor između tradicionalne formule (i s duhom tvojim) ili pak formule koja kaže: “Gospodin će biti s vama - Gospodin će vas štiti”.

¹⁹ Dva glavna članka koja obrađuju ovo pitanje su: W. C. Van Unnik, “*Dominus vobiscum*, The Background of a Liturgical Formula”, u: A. J. B. Higgins (ur.), *New Testament Essays. Festschrift für Th. W. Manson*, Manchester, Manchester University Press, 1959., 270-305; preuzeto od W. C. Van Unnik, *Sparsa collecta. The Collected Essays*, t. III., Leyde, “Novum Testamentum, Suppl.” 31, 1983., 362-391. Drugi je članak L. Bernhard, “Ursprung und Sinn der Formel *Et cum spiritu tuo*” u: *Itinera Domini*, *Gesammelte Aufsätze aus Liturgie und Mönchtum Emmanuel von Severus OSB zur Vollendung des 80. Lebensjahres am 24 August 1986 dargeboten*, *Beiträge zur Geschichte des Alten Mönchtums und des Benediktinertums, Supplementband*, 5, Münster, Aschendorff, 1988., 133-156. Vrijedan je konzultirati također P. Duployé, “Cathéchese sur le *Dominus vobiscum*” *La Maison-Dieu*, 181, 1990.-1., 133-137. O trilogiji duh-duša-tijelo i o načinu shvaćanja otaca vidi u: A. M. Triacca - A. Pistoia (ur.) *Liturgia et anthropologia*, Roma, *Bibliotheca Ephemerides liturgicae, Subsidia*, 55, 1990., 229-244.

Taj termin bio je predmetom raznih filoloških i liturgijskih istraživanja. U nekim semitskim jezicima nema jednakosti između duha (*ruah*) i osobe. Kasnije će sirijske liturgijske tradicije ovaj izraz preobličiti u: “I s tobom i s duhom tvojim”.²⁰ Ako bi ta dva članka bili sinonimi, to bi bila tautologija.

Koji je dakle biblijski smisao ovoga termina? Navodimo mišljenje B. Botte: “čini se da je upravo ‘duh’, kada je riječ o čovjeku, ona sposobnost prihvaćanja Duha Božjega. Osim toga, slično misli i jedan suvremeni egzegeta C. Spicq: “*Pneuma* je ono duhovno u čovjeku, ono što je najbliže Bogu; to je predmet neposrednoga djelovanja i nadahnuća Božjega (...) posebno, to je mjesto prihvaćanja Duha Božjega”.²¹

Na koji način dakle treba shvatiti izvorni smisao ovoga pozdrava? Svećenik izražava želju zajednici da se sabere u prisutnosti Uskrsloga. Na taj poziv, zajednica iskazuje želju da Gospodin bude s njime u svemu onome “duhovnome” što je na djelu u njegovoj liturgijskoj službi.

U IV. stoljeću oci antiohijske Crkve razvili su pneumatološko tumačenje ovoga pozdrava, kako navodi J. Lecuyer.²² Navedimo barem dva ulomka:

“Svećenik potom kaže: “Mir vama” (...) A svi prisutni odgovaraju: “I s duhom tvojim”. Svi upućuju istu molitvu za svećenika. Jasno je i za svećenika i za zajednicu da nisu samo drugi oni koji imaju potrebu za njegovom molitvom i njegovim blagoslovom, nego je on također onaj koji treba molitvu sviju prisutnih. Zato, prema drevnim odredbama, u svim molitvama Crkve valja spomenuti svećenike kao i sve ostale, jer smo svi *jedno Tijelo u Gospodinu Isusu Kristu* (1 Kor 12, 27) i svi smo udovi istoga Tijela (Ef 5, 27) (...).

Kada se kaže “i s duhom tvojim”²³ nije riječ o duši, nego o milosti Duha Svetoga po kojoj oni koji su mu povjereni vjeruju u njegovo svećeništvo. Blaženi Pavao kaže: *Bog komu duhom svojim služim u evanđelju Sina njegova* (Rim 1,9), što će reći: po

²⁰ F. C. Brightman, *Liturgie Eastern and Western*, Oxford, 1896., 275.

²¹ B. Botte, “Dominus vobiscum”, *Bible et vie chretienne*, br. 62, 1965., 33-38 (ovdje str. 37); C. Spicq, *Les Epitres pastorales*, Paris 1947., 397.

²² J. Lecuyer, “Et avec ton esprit”. Le sens de la formule chez les Pères de la Eglise d’Antioche”, u: *Mens concordet voci*, pour Mgr. A. G. Martimort à l’occasion de ses quarante années d’enseignement et des vingt ans de la constitution *Sacrosanctum concilium* (Paris 1983., 447-451).

²³ Čini se da se autor slaže s rezultatima filoloških istraživanja ovoga izraza o kojemu je bilo riječi u bilješci br.19.

daru milosti Duha Svetoga koji mi je darovan da bih služio Evandjelju i da se svi saberete u mojem duhu.²⁴

Ivan Krizostom pak kaže:

“Kad ne bi bilo Duha Svetoga, ne bi bilo ni pastira ni učitelja Crkve, jer oni postaju pastiri i učitelji samo po Duhu kao što tvrdi Pavao: *Pazite na sebe i na sve stado u kojem vas Duh Sveti postavi nadglednicima, da pasete Crkvu Božju* (Dj 20, 28). Prepoznajete li djelo Duha Božjega? Kad ne bi bilo Duha Svetoga u Ocu i Učitelju sviju ovdje s vama,²⁵ koji je maločas uzašao na ovaj sveti oltar i svima uputio pozdrav mira, vi ne biste mogli odgovoriti svi zajedno: *I s duhom tvojim*. Tako nije samo kada uzlazi na oltar ili kad govori ili kada moli za vas, da mu vi uzvraćate pozdrav, nego i kada predsjedava svetome zboru na oltaru, kada prinosi ovu žrtvu, on ne pruža ruke na darove prije negoli je od vas zatražio milost Gospodnju i nakon što ste odgovorili: *I s duhom tvojim*. Ovim odgovorom, obnavljate svijest da onaj koji pred vama stoji nije uzrok, da ovi darovi nisu djelo ljudske naravi, nego je milost Duha ona koja sve prožimlje i kojom se vrši ova otajstvena žrtva.”²⁶

Ova svjedočanstva jasno pokazuju duhovski smisao molitava, o kojima smo govorili u III. poglavlju. Tako, kada zajednica odgovara na svećenikov pozdrav govoreći - *I s duhom tvojim* - prema mišljenju ovih otaca, riječ je o dahu Duha kojim ovaj čovjek i svećenik vrši svoju službu. Točnije, zajednica govori o Duhu kojega je svećenik primio na dan svojega ređenja, o Duhu koji ga osposobljava da predsjedava liturgijskim slavljem. Svećenik sam po sebi ne bi mogao zadobiti svoju službu, kao da bi ona bila plod njegove inicijative. Samo Duh Sveti može ga osposobiti za tu službu.

Uvodni dijalog tako postaje jasniji. On nipošto nije uobičajeni pozdrav – dobar dan. Tim se riječima pozdravljamo u svakodnevnoj komunikaciji. No liturgijski pozdrav uvodi nas u slavlje u kojem su svi sabrani u prisutnosti Uskrsloga i u snazi Duha koji daje svećeniku dar služenja.²⁷

²⁴ Teodoro di Mospuestia, *I Omelia sulla Messa*

²⁵ Autor govori o biskupu Flavijanu u čijoj prisutnosti ovaj propovijeda.

²⁶ Giovanni Crisostomo, *Omelia sulla Pentecoste*, 1, 4; PG 50. Na ovom se mjestu nalazi i teologija službe glede krštenja o kojoj je bilo riječi u bilješci 15.

²⁷ S tog je gledišta razumljivo zašto je na Jutarnjoj i Večernjoj ovaj pozdrav pridržan samo svećeniku. Vidi *Opće uredbe liturgije časova*, br. 54 i upute koje se nalaze u svakom pojedinom redu.

Gore srca - Imamo kod Gospodina

U trenutku kada zajednica biva uvedena u odnos s Gospodinom zahvaljujući službi svećenika, slijede riječi: *Gore srca*.²⁸ A taj poziv biva upućen u ime čitave zajednice, da bi svi postali dionicima istoga čina i istoga osjećaja. Svi odgovaraju: "Imamo kod Gospodina", što će reći upravljani su onome kojemu iskazujemo svoju hvalu.²⁹

Hvalu dajmo Gospodinu Bogu našem

196

Treći je element dijaloga konačno: *Hvalu dajmo Gospodinu Bogu našem*. A narod odgovara: *Dostojno je i pravedno*. Tako i zajednica i svećenik postaju spremni dati hvalu Gospodinu. I zato se svećenik odsada može obratiti Ocu u ime svijeta govoreći: *Uistinu dostojno je i pravedno...zahvaljivati tebi Oče sveti*.

Kada bismo shvatili svu dubinu ovoga poziva na hvalu, kada svećenik ne bi promrmljao ove riječi listajući stranice po misalu, kad bi ovaj poziv bio lijepo ispjevan, zasigurno ne bi bilo otužnih lica vjernika u crkvi. Da bismo slavili Boga, da bismo ga hvalili kroz dane, kroz tjedne i godine, potrebno je naučiti promatrati svijet očima svetoga Franje. Mogli bismo reći sljedeće: kada bi naše zajednice znale zahvaljivati onako kako ih liturgija uči, kršćani ne bi bili neurastenici!

²⁸ U latinskom izvorniku formula *Sursum corda* ne govori radi li se o *vašim srcima* ili o *našim*. Kod mnogih suvremenih prijevoda ostavljena je ova neodređenost. Tako primjerice portugalski prijevod kaže – *Coacoes ao alto* – a poljski – *Kivsku srca*. Drugi pak naglašavaju dijaloški karakter obraćanja zajednici, kao npr. engleski – *Lift up yours hearts*, ili njemački – *Erhebet die Herzen*, ili nizozemski *Verheft uw hart*, i konačno, drugi slijede izraze kakve nalazimo u istočnim anaforama (*Ano hëmon tas kardias*, liturgija sv. Marka, in Bringhtman 125; *Anoshomen tas kardias*, bizantska liturgija, *Isto*, 321) kao što su talijanska (*In alto i nostri cuori*), španjolska (*Levantemos el corazon*) ili francuska verzija (*Elevons notre coeur*).

²⁹ Taj izraz je osobito drag Patrice de La Tour du Pin. Na njega se vraća kroz niz svojih himana, posebno u *Retournez-vous, voici l'Esprit* (K 73) u Službi čitanja petka II. i IV. tjedna ili u stihu: "Tu as frayé le beau tournant/Où tout au mode n'est que grace" (L 49) u istom času srijede II. i IV. tjedna. Na njega nailazimo i kod D. Rimaud: "Tournez les yeux vers l'hôte intérieur" (K 79), himan Večernje Duhova (Časoslov u uporabi u Francuskoj).

Sabrana zajednica i Crkva

U prethodnim recima bilo je dosta riječi o crkvenom karakteru liturgije. No, o kojoj se Crkvi radi? Točnije, koji su njezini razmjeri?

Po svojoj naravi liturgija privilegira Crkvu sabranu na slavlje. To nije zajednica neovisna od mjesne Crkve, tj. od biskupije, koja se nalazi u zajedništvu sa sveopćom Crkvom. Međutim, zajednica nije lokalna agencija multinacionalne tvrtke koja u Rimu ima svoje sjedište. Zajednica je ujedinjena sa svojim biskupom. A to je potpuno zajedništvo sabrane Crkve na tom mjestu.

Zajednica je stoga jedna teološka stvarnost.³⁰ Potrebne su oči vjere da bismo uvidjeli da braća i sestre stvarno formiraju narod Božji. Zajednica nije *publika*! Ta riječ je beskorisna kada je u pitanju liturgijsko slavlje. Jer publika podrazumijeva podijeljenost, podvojenost između službenika i vjernika. No, i svećenici i vjernici jedna su zajednica sabrana na poziv Gospodnji. Govoriti o publici znači svesti svećenike na animatore, a vjernike na gledatelje. Valja priznati da se ponekad upravo o tome radi, ali to ne odgovara istini liturgije koja traži odnose među osobama i sinergiju čitave zajednice.

Isto tako termin službenik, kojega koristimo u smislu zaređenoga službenika - svećenika, nije posve određen. Zapravo, drugo izdanje *Rimskog misala* govori o "svećeniku slavitelju" svaki put kada govori o zaređenom službeniku. To nipošto nije klerikalizacija, nego priznanje da su svi članovi zajednice slavitelji, a kada se radi o zaređenom službeniku, onda to valja precizno definirati.

Odnos između mjesne zajednice i Crkve u širem smislu može biti jasnije razmotrimo li ispovijest vjere koja se ponavlja u nekim posebnim prigodama, primjerice kod krizme. Kada se krizmanici pripremaju za slavlje sakramenata ponekad se od njih traži da napišu osobnu ispovijest vjere koja će potom biti pročitana za vrijeme slavlja. Zbog čega se to od njih traži?

Ponekad bismo željeli da naši mladi razmišljaju o svojoj vjeri i zato ih nukamo da oni sami formuliraju ispovijest vjere koju će potom pročitati tijekom slavlja. Željeli bismo da ostvare osobnu vjeru. Odlično!

³⁰ Nedvojbeno je upravo liturgičar Martimort doprinio obnovi teologije zajednice u drugoj polovici XX. stoljeća. Tri njegova važna članka ubrojena su u Zbornik *Mens concordet voci*, 193-226.

No, što se događa u trenutku slavlja krizme? Prva stvar je da tako formulirana vjera nosi sa sobom sva ona ograničenja koja ti mladi imaju. Valja priznati da je to već veoma zanimljivo. Osim toga takva ispovijest vjere biva nametnuta cijeloj zajednici. Čak i one ispovijesti koje je netko fotokopirao i dao svim sudionicima da bi i oni mogli "ispovjediti vjeru". I tada izgovaraju riječi ispovijesti čitajući sa papira, a ne prinoseći Gospodinu vjeru svojim ustima. Privilegirajući želju jednih na taj se način isključuju drugi. Uskraćuje im se da budu ravnopravni u ispovijedanju vjere. Konačno, kod ispovijesti vjere koriste se neke prigodno sročene formule koje ti mladi neće više naći niti u toj niti u bilo kojoj drugoj zajednici vjernika. To je način stvaranja podjela i kidanja sveza s kršćanskom tradicijom. Umjesto da im se ponudi riječ vjere Crkve i umjesto da im se otvore vrata širokom iskustvu vjere, ovakvim pokušajima ih se paralizira, zatvara im se budućnost vjere, ne ucjepljuje ih se u Crkvu koja postoje i drugdje i koja će se uvijek nanovo sabirati u vjeri.

Kao što možemo vidjeti, tu se miješaju razne stvari. Miješa se vjera mladih s vjerom Crkve. Cilj ispovijesti vjere u jednom liturgijskom slavlju nije izricanje samih sebe, nego ucjepljenje svijuu u vjeru Crkve. Ispovijeda se, a to ima svoje duboke razloge, "Simbol vjere" je riječ koja *ujedinjuje* vjernike u vjeri. Crkvena uloga ispovijesti vjere je ujedinjenje svih vjernika. Sadržaj samoga teksta simbola vjere nije jedina uporišna točka tog čina.

To je ujedno jedan od onih slučajeva miješanja kateheze i liturgije, pripreme i slavlja. Taj pristup može dati mnoge plodove tijekom kateheze, a mladi mogu imati velike koristi. Međutim, liturgija je nešto sasvim drugo. Njezin je subjekt zajednica i onda kada slavi potvrdu pojedinih njezinih članova. Drugim riječima, o slavlju krizme ovoga ili onoga, čitava je Crkva ona koja živi i slavi događaj Duha Svetoga.

Na koncu ovoga poglavlja, ponovimo samo da liturgija podrazumijeva određeno viđenje Crkve i odnosa koji vladaju između svećenika i drugih vjernika. Je li nam sada ta slika jasnija? I neće li nam biti još jasnija budemo li slavili liturgiju na taj način da uvijek budemo vjerni njezinom duhu?

Preveo: *Ivica Žižić*